

A hatalom „nyelvei”

A kecses kötet egy sortudományág keresőjébe helyezi a „hatalom” jelenségét – elsősorban azonban nyelvészeti megközelítést használja. (Ormos Mária a történész szemével, Szabó Miklós a jogelmélet irányából, Csányi Vilmos az etológia felől, Kapitány Gábor és Kapitány Ágnes a szociológia felől, Mihályi Péter a gazdaságelméletből kitekintve közelít a jelenséghez, ami új és rendkívül termékeny módszertani eredményeket hoz.)

A hatalom-probléma kutatásában az az érdekes, hogy a rendszerváltás óta alig esett szó a hatalom természetrajzáról, mintha kinőttük volna ezt a fogalmat. Korábban – elsősorban a demokratikus ellenzék jóvoltából, de az irodalmi nyilvánosság védelmében is – számos vita folyt természetéről: hatalom és erkölcs viszonya, a korrumpáló hatalom vitája, vagy elméletileg, a szociológiában, például Max Weber hatalom-elméletének felfedezése kapcsán. Mára a hatalom „rejtőkód” lett, bár nyelvi alakban mindenütt jelen van. Ezért izgalmas e kötet tanulmányanyaga. Mert a hatalmi nyelvhasználat voltaképp eufémizmusokkal dolgozik – meg kell fejteni, amit a különböző hatalmi kódok jelentenek, ki kell csomagolni szándékát –, de még akkor sem érhető tetten a „nyílt” hatalmi akarat. (A kötet idézi Bañcerowski Januszt, aki szerint egy nagyobb konfliktus esetén nem társadalmi felháborodásról szól a hatalom nyelve, hanem „társadalmi emóciókról”. Ez a nyelv tehát metaforákkal dolgozik, nem érhető tetten a „felsőbbség parancsa”. („Megszorításokról és nem áremelésekről szól a nyelvi formula – ismerjük...))

A nyelv – hatalmi eszköz. Ezért volt találó Tóth Szergejnek és csapatának (a Szegedi Tudományegyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke) döntése, hogy a nyelvhasználat felől közelítsenek a hatalom sokágú jelenségéhez. Mert nemcsak politikai hatalom (és hatalmi nyelv) él köztünk (felettünk), hanem ott van

a férfi-nő viszonyban, az iskolai dresz-szúrában, sőt a marketingfogásokban is. (Például kellemetlen testszagról beszél a reklám, ami nyelvi parancsként funkcionál: szégyelld magad, rohanj vásárolni valami tusfürdőt, öblítőt, rágót...) De a PC (political correctness) is sajátos (ellen-) hatalmi nyelvhasználat, nem dagadt emberről beszélsz, hanem „horizontális kihívással küzdő egyénről”.

A kötet Szabó Miklós revelatív tanulmányával indít (*Hatalom és jog*), amelyben azt bizonyítja, hogy nem a kikényszerítés a hatalom lényege; a demokratikus hatalomnak az autoritáson kellene alapulnia – azon, hogy mindenki elfogadja parancsait. Ami azért fontos gondolat, mert napjainkban épp az autoritás bomlik fel – család, iskola, egyház tekintélye –, miközben igencsak elkelve, ha besegítene a társadalom kaotikus alrendszeirenek rendbe rakásába.

Ormos Mária (*Hatalom és történelem*) című dolgozata az emlékezetpolitikával foglalkozik. (A diktatúrák nyelve, a puha diktatúra metaforakészlete.) Ezen belül az a fejtegetés fogott meg, hogy a szavak, mondatok képesek arra, hogy eltávolítsák, elhomályosítsák a múlt egyes részeit, felfenyessék más emlékeit. Hamisíthatnak, rehabilitálhatnak. Még inkább ezt a funkciót hordozza a hallgatás nyelve – például a lengyel jedwabnei pogrom máig a kötelező hallgatásba van temetve. Tanulmányának pompás gyöngyszeme az emlékezet működésének példája: Tell Vilmos nem létezett figura – mégis elevenebb, mint számos történelmi aktor. Tehát az emlékezetpolitika – a nyelvi kontroll – dönt arról, kire szabad emlékezni, kire kell, kit jobb nem említeni.

Rendkívül érdekes témát fejteget néhány (kevés) dolgozat, mikor a fiatalok nyelvhasználatába kirándul. A nyelvi újításról már sokat írtak, itt felbukkan a nyelvi lázadás gondolata: olyan nyelvi alakzatokkal élni, amit nem értenek a „felnőttek”, „öregék”. (Néhány példa: „arcoskodni”, „ne parázz!” „király vagy” stb.)

Ami egy generáció nyelvi ellenállásáról hoz hírt. Amihez a kötet csak annyit fűz hozzá, hogy nem szerencsés, ha csak a felnőttek írják a nyelvi sztenderdet...

S végül érdekes jelenség bujkál a tanulmányok sorai között: számos szakma, politikai irányzat, hatalmi alakulat él az „újbeszél” fogásával: olyan nyelvhasználati móddal, ami meg is mondja, hogy mi van, mit akar, de nem is mondja meg, elleplezi. Alan Greenspanról, az amerikai központi bank legendás elnökéről mondták, hogy féléves beszámolóí „*greenspeak*” nyelven hangzotak el – a piac, a döntéshozó, a pénzügyi szakember csak találgatni tudott, hogy miről is volt szó –, ugyanakkor pár hét (hónap) múltán (miután a bank meghozta döntését) már érthető volt, mire is célzott a *greenspeak*

egy-egy homályos mondata. Tóth Szergej is idéz ilyen jellegű nyelvi alakzatokat – a börtönnyelvből: „csomag nélkül készülődj” – a legrosszabbat jelentette; a fogoly nem számíthatott arra, hogy valaha is visszatér a cellába, az életbe. A mondat – halálos ítélet rafinált közlése volt.

Összefoglalva: ez az interdiszciplináris megközelítés megmozgatja az olvasó gondolatait, új rálátást kínál számos jelenségre, de belenyúl a nyelvészeti műhelyek házi gondjaiba is. Sikerral. (Tóth Szergej szerk.: *Hatalom. Interdiszciplináris megközelítésben. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2006. 233 p.*)

Almási Mikós
egyetemi tanár

